

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικών και Καποδιστριακών
Πανεπιστημίων Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Επίσημη εκδήλωση προς τιμήν της Ομότιμης Καθηγήτριας
του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία
της Σχολής Επιστημών της Αγωγής

Θάλειας Δραγώνα

Πρυτανεία Καθηγητή Μ.-Α. Κ. Δημόπουλου

ΑΘΗΝΑ 2023

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Επίσημη εκδήλωση
προς τιμήν της Ομότιμης Καθηγήτριας
του Τμήματος Εκπαίδευσης
και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία
της Σχολής Επιστημών της Αγωγής

Θάλειας Δραγώνα

Αθήνα, 20/3/2023

Πρυτανεία Καθηγητή Μ.-Α. Κ. Δημόπουλου

ΕΠΙΣΗΜΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΗΣ ΟΜΟΤΙΜΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΥΡΙΑΣ **ΘΑΛΕΙΑΣ ΔΡΑΓΩΝΑ**

Την 20^η Μαρτίου 2023, ημέρα Δευτέρα και ώρα 19.00, στο κτήριο «Κωστή Παλαμά» του Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η επίσημη εκδήλωση προς τιμήν της Ομότιμης Καθηγήτριας του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία της Σχολής Επιστημών της Αγωγής κυρίας **Θάλειας Δραγώνα**.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

- * Προσφώνηση από τον Πρύτανη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κύριο Μελέτιο-Αθανάσιο Κ. Δημόπουλο.
- * Χαιρετισμοί από τους:
  - Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών της Αγωγής του ΕΚΠΑ, Καθηγητή κύριο Θωμά Μπαμπάλη
  - Πρόεδρο του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του ΕΚΠΑ, Καθηγητή κύριο Βασίλη Τσάφο.
- * Παρουσίαση του έργου και της προσωπικότητας της τιμωμένης από την Καθηγήτρια του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του ΕΚΠΑ, κυρία Νέλλη Ασκούνη.

-
- * Σύντομες παρεμβάσεις από τους:
    - π. βουλευτή, γιατρό κύριο Μουσταφά Μουσταφά
    - επίτιμους διδάκτορες του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών:
      - Jim Cummins, Professor Emeritus at the Ontario Institute for Studies in Education of the University of Toronto, Canada
      - Kenneth J. Gergen, Senior Research Professor, Swarthmore College, Pennsylvania, USA
      - Mary Kalantzis, Professor, College of Education, University of Illinois at Urbana Champaign, USA.
  - * Αντιφώνηση της Ομότιμης Καθηγήτριας κυρίας Θάλειας Δραγώνα.

ΜΕΛΕΤΙΟΥ-ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Κ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητή και Πρύτανη του ΕΚΠΑ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ

Κυρίες και κύριοι,

Με εξαιρετική τιμή και μεγάλη υπερηφάνεια βρίσκομαι σήμερα εδώ, γιατί είναι πραγματικά σπάνιες οι περιπτώσεις όπου μπορεί κανείς να δει με ενάργεια και πληρότητα τη σημασία και την ουσία της έννοιας του πανεπιστημιακού δασκάλου και της εξειδικευμένης και αναγνωρισμένης προσφοράς του Επιστημονικού Έργου στο πρόσωπο μιας σπουδαίας Πανεπιστημιακού και μιας Μεγάλης Ελληνίδας, της **Θάλειας Δραγώνα**.

Η Θάλεια Δραγώνα είναι ομότιμη καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συμμετείχε ενεργά ως μέλος της Διοικούσας Επιτροπής στη δημιουργία του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου και συνδιηύθυνε μαζί με την Άννα Φραγκουδάκη, από το 1997, το εμβληματικό πρόγραμμα του ΥΠΕΠΘ με αντικείμενο τη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης των παιδιών της μειονότητας στη Θράκη.

Το ερευνητικό της έργο αφορά την προαγωγή πρώιμης ψυχοκοινωνικής υγείας, την κοινωνική ταυτότητα, τις μειονότητες και τον εθνοκεντρισμό στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Μεταξύ των ετών 2007-2009 συμμετείχε στη Βουλή ως βουλευτής. Το 2009 διορίστηκε Ειδική Γραμματέας Θεμάτων Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού στο Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

Το έργο της στο Δημόσιο Πανεπιστήμιο είναι πραγματικά μεγάλο και πολύπλευρο, ενώ ανέδειξε η ίδια πολλούς Επιστήμονες με επίσης σημαντικές διακρίσεις και διακριτή πορεία.

Η Θάλεια Δραγώνα, όμως, έχει το προνόμιο να έχει διακριθεί ως Επιστήμονας για μια Εθνική Δράση που έκανε πράξη την έννοια της συμπερίληψης στην Εκπαίδευση.

Πρόκειται για την πολύχρονη προσπάθεια βελτίωσης της εκπαίδευσης των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη. Η προσπάθεια αυτή ήταν προϊόν της νέας πολιτικής του ελληνικού κράτους απέναντι στους πολίτες της μειονότητας, που διαμορφώθηκε τη δεκαετία του 1990 με επίκεντρο τον σεβασμό «της ισονομίας και ισοπολιτείας».

Κεντρικός στόχος του Προγράμματος ήταν και είναι «η αρμονική μέσα από το σχολείο ένταξη των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας στην ελληνική κοινωνία και η αποδοχή τους από την πλειονότητα ως ισότιμων πολιτών».

Και, πράγματι, αυτή η προσπάθεια πρόσθεσε, δεν αφείρεσε, πολλαπλασίασε και δεν διαίρεσε! «Εριξε μπάρες», ήρε φραγμούς και παραμέρισε εμπόδια!

Βεβαίως δεν ήταν μόνη της σε αυτήν την προσπάθεια. Όμως το Πανεπιστήμιό μας έχει κάθε λόγο να είναι υπερήφανο για τη Θάλεια Δραγώνα, γιατί πρωτοστάτησε, μαζί με την Άννα Φραγκουδάκη, σε ένα τόσο ριζοσπαστικό εγχείρημα.

Η προσπάθεια αυτή συνέβαλε στη σημαντική βελτίωση δεικτών της εκπαίδευσης των παιδιών της μειονότητας και, το πιο σημαντικό απ' όλα, κατάφερε να προωθήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

Η Θάλεια Δραγώνα μάς δίδαξε ότι η πολυπολιτισμικότητα πρέπει ως συνθήκη να απασχολεί όλες τις σύγχρονες κοινωνίες, αναδεικνύοντας, επίσης, εγκαίρως την έννοια της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, που είναι πάντοτε επίκαιρη.

Στα ζητήματα αυτά το Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία έχει μεγάλο θεωρητικό και εφαρμοσμένο έργο, το οποίο έχει εκπονηθεί από άξιους Επιστήμονες υπό την επίβλεψη και την Καθοδήγηση της Θάλειας Δραγώνα.

Κυρίες και κύριοι,

Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυρισθούμε ότι η καθηγήτρια Θάλεια Δραγώνα συνέβαλε αποφασιστικά στις μεγάλες εκπαιδευτικές αλλαγές που παρατηρούνται στην εκπαίδευση της μειονότητας –και όχι μόνο– τα τελευταία σχεδόν 30 χρόνια.

Αξιότιμη καθηγήτρια κ. Δραγώνα,
Αγαπητή Θάλεια,

Εκ μέρους των Πρυτανικών Αρχών και της Συγκλήτου, θέλουμε όλοι και όλες να σε ευχαριστήσουμε και να σε συγχαρούμε. Το έργο σου άλλαξε πραγματικά τα δεδομένα.

Το Πανεπιστήμιο Αθηνών θα είναι πάντα υπερήφανο.

Σας ευχαριστώ.

ΘΩΜΑ ΜΠΑΜΠΑΛΗ

Καθηγητή και Κοσμήτορα
της Σχολής Επιστημών της Αγωγής του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Κύριοι Πρόεδροι,
Κυρία Δραγώνα,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Κυρίες και κύριοι,

Κατ' αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρύτανή μας, Καθηγητή Μελέτιο-Αθανάσιο Δημόπουλο, για την πρωτοβουλία του να σχεδιάσει και να υλοποιήσει τη σημερινή εκδήλωση τιμώντας με αυτόν τον τρόπο την Ομότιμη Καθηγήτρια Θάλεια Δραγώνα και κατ' επέκταση τη Σχολή μας.

Με αισθήματα χαράς, ικανοποίησης και σεβασμού, χαιρετίζω, με τη σειρά μου, τη σημερινή εκδήλωση που πραγματοποιείται προς τιμήν της Θάλειας Δραγώνα, ενός από τα πρώτα μέλη ΔΕΠ που στελέχωσαν το ΤΕΑΠΗ συμβάλλοντας καθοριστικά στη διαμόρφωση της επιστημονικής του φυσιογνωμίας τόσο μέσα από το ερευνητικό και ακαδημαϊκό της έργο όσο και μέσα από

τις διοικητικές της θέσεις σε όλη τη διάρκεια της ενεργού και σταθερής συμμετοχής της στη διοίκηση του Τμήματος και της Σχολής Επιστημών της Αγωγής.

Ειδικότερα, η Θάλεια Δραγώνα διετέλεσε Κοσμητόρισα της Σχολής μας κατά την τριετία 2015-2018 και επί σειρά ετών Πρόεδρος και Αναπληρώτρια Πρόεδρος του ΤΕΑΠΗ. Το πλούσιο επιστημονικό της έργο, το οποίο έχει λάβει διεθνή αναγνώριση, εστιάζει σε θέματα κοινωνικής ταυτότητας και στη διαπλοκή ατομικών και συλλογικών διεργασιών. Εκείνο που κυρίως χαρακτηρίζει το επιστημονικό της έργο είναι η σύνθεση τόσο μεταξύ διαφορετικών επιστημονικών πεδίων όσο και μεταξύ θεωρητικής παραγωγής και παρέμβασης στο κοινωνικό πεδίο. Σε όλη τη διάρκεια της πανεπιστημιακής της καριέρας δίδαξε σε σχολές που εκπαιδεύουν εκπαιδευτικούς, υπηρετώντας με συνέπεια τον βασικό στόχο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης που είναι η διαμόρφωση σκεπτόμενων, ενεργών, κριτικών και δημιουργικών ανθρώπων.

Η δραστηριότητα της κυρίας Δραγώνα δεν περιορίζεται μόνο στο πλαίσιο της πανεπιστημιακής κοινότητας. Το διάστημα 2005-2007, με την ιδιότητα της βουλευτού Επικρατείας, ήταν μέλος δύο Επιτροπών της Βουλής: της Επιτροπής Μορφωτικών Υποθέσεων και Ισότητας και της Επιτροπής Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενώ το 2009-2010 διετέλεσε Ειδική Γραμματέας Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, Εκπαίδευσης Ελληνοπαίδων του Εξωτερικού, Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Αποκέντρωσης του Υπουργείου Παιδείας. Και από αυτές τις θέσεις, με το πάθος και την αποφασιστικότητα που τη διακρίνουν, υπερασπίστηκε τον στόχο ενός ανοιχτού και συμπεριληπτικού σχολείου.

Βέβαια, το πιο κομβικό στοιχείο, κατά τη γνώμη μου, στην επιστημονική της διαδρομή είναι το Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, την επιστημονική ευθύνη του οποίου μοιράστηκε με την επίσης Ομότιμη Καθηγήτρια, Άννα Φραγκουδάκη, για περισσότερο από δύο δεκαετίες. Σε ένα από τα σημαντικότερα και μακροβιότερα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα η Θάλεια Δραγώνα είχε την ευκαιρία να υλοποιήσει τις επιστημονικές της θέσεις και το όραμά της για τη σύνδεση του σχολείου με την κοινότητα, την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, την επίλυση των συγκρούσεων, και την άρση της περιθωριοποίησης της μειονότητας. Για το έργο αυτό, δεν ήταν λίγες

οι φορές που στοχοποιήθηκε, ειδικά την εποχή που ήταν Ειδική Γραμματέας στο Υπουργείο Παιδείας.

Τα βαθιά αισθήματα δημοκρατικότητας, η πίστη της στη δύναμη της συνεργασίας, η άοκνη προσπάθειά της για τη βελτίωση της εκπαίδευσης, η δυναμικότητα και η προσήλωσή της στη γεφύρωση των διαφορών είναι στοιχεία που τη διακρίνουν. Και είναι το πιο δημιουργικό σημείο συνάντησης το Πανεπιστήμιο Αθηνών στο οποίο η Θάλεια υπηρέτησε με αφοσίωση, προκειμένου να συμβάλει σε μια κοινωνία που ίσως πιο πολύ από ποτέ έχει ανάγκη αυτή την αλλαγή παραδείγματος. Η Θάλεια Δραγώνα υπηρέτησε με συνέπεια, υψηλή ευθύνη και επιτυχία το λειτούργημά της. Σήμερα την τιμούμε και την ευχαριστούμε για την προσφορά της με την ευχή να συνεχίσει το σπουδαίο της έργο.

Σας ευχαριστώ.

ΒΑΣΙΛΗ ΤΣΑΦΟΥ

Καθηγητή και Προέδρου του Τμήματος Εκπαίδευσης
και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του ΕΚΠΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Αξιότιμε κ. Πρύτανη
Κύριε Κοσμήτορα,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Θα ήθελα αρχικά να ευχαριστήσω, μιλώντας εκ μέρους όλων των συναδέλφων του Τμήματός μας, τον κ. Πρύτανη για αυτή την πρωτοβουλία. Σημαίνει πολλά για όλες και όλους μας η αναγνώριση της προσφοράς της κ. Δραγώνα, που με τη δραστική της παρέμβαση σε ποικίλους τομείς σε όλη της την καριέρα αναδεικνύει πως οι επιστήμες της εκπαίδευσης δεν πρέπει και δεν μπορούν να παραμένουν παραγνωρισμένες ως ο φτωχός συγγενής του πανεπιστημίου.

Νιώθω πραγματικά συγκίνηση αλλά και συναισθάνομαι το βάρος της ευθύνης που, χαιρετίζοντας την εκδήλωση, θα πω δυο σύντομα λόγια για τη Θάλεια Δραγώνα. Μια συνάδελφο της οποίας η διαδρομή σηματοδοτεί για όλους μας τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο μπορεί να προσλάβει την ταυτότητά του κάθε ακαδημαϊκός που συναισθάνεται τον ρόλο του/της στην κοινότητα με την ευρεία έννοια: όχι μόνο την ακαδημαϊκή αλλά και την κοινωνική και την εκπαιδευτική, χτίζοντας γέφυρες και ανοίγοντας διαύλους επικοινωνίας με το σχολείο και την κοινωνία. Και αυτό έκανε η κ. Δραγώνα, όπου κι αν θέλησε να παρέμβει. Με αυτό το κριτήριο άλλωστε επέλεγε και τα πεδία της δράσης της.

Στο πολύπλευρο επιστημονικό της έργο θα αναφερθούν στη συνέχεια οι ομιλητές που θα μας το παρουσιάσουν. Για αυτό και θα περιοριστώ στη δράση της στη Σχολή και στο Τμήμα μας από όποια θέση κι αν κλήθηκε να τα υπηρετήσει.

Πρώτο και βασικό της χαρακτηριστικό το πάθος και η έγνοιά της για το Τμήμα μας και στη συνέχεια για τη Σχολή μας. Η έγνοιά της για όλους εμάς τους συναδέλφους της. Το νοιάξιμο για τις φοιτήτριες και τους φοιτητές της κάθε φορά που συνομιλούσε μαζί τους με ένα πηγαίο αίσθημα ευθύνης και με ευαισθησία για τη συγκρότησή τους ως επιστημονικά και κοινωνικά υποκείμενα αλλά και για τα πεδία μέσω των οποίων θα επιλέξουν να παρέμβουν στο σχολείο ή όπου αλλού.

Και πώς το εξέφραζε αυτό το ειλικρινές μέλημα; Με τη συνεργατική και συμμετοχική της συμβολή στις ομαδικές δράσεις. Η κ. Δραγώνα σε όλη της τη διαδρομή στη Σχολή, ακόμη και σήμερα ως Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος, πίστευε και πιστεύει στη δύναμη της ομάδας. Αδιάψευστος μάρτυρας τα προγράμματα στα οποία συμμετείχε. Το μοντέλο του μοναχικού επιστήμονα δεν της ταίριαζε μάλλον ποτέ. Μας έδειξε έτσι έμπρακτα πόσο σημαντικό είναι το να μοιραζόμαστε, να συνομιλούμε, να βάζουμε συνεχώς τις ιδέες μας σε κοινή δοκιμασία, μέσα από το βλέμμα των άλλων. Πώς μέσα από τον λόγο των άλλων διαμορφώνεται κι ο δικός μας λόγος, διευρύνεται και η οπτική μας. Πώς

να λειτουργούμε ως συλλογικότητα, που βέβαια γινόταν η ψυχή της, συμμετέχοντας σε δράσεις όχι μόνο με επιστημονικό-ερευνητικό αλλά και πολιτικό και κοινωνικό πρόσημο. Μα κυρίως πώς στο διεπιστημονικό πεδίο της εκπαίδευσης η αξία της έρευνας έγκειται κυρίως στο κοινωνικό αποτέλεσμα.

Και όλα αυτά τα υποστήριξε από την ίδρυση του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία. Γιατί με τις επιλογές που έκανε, μαζί με την Άννα Φραγκουδάκη, προσπάθησε να αναδείξει

ότι τα Παιδαγωγικά Τμήματα δεν μπορούν να εκλαμβάνονται ως επαγγελματικές σχολές που περιορίζονται στις ανάγκες και στις απαιτήσεις του θεσμού της τυπικής εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας. Αντίθετα συνέβαλε στη συνειδητοποίηση ότι τα Παιδαγωγικά Τμήματα όχι απλώς έχουν μια θέση ανάμεσα στα επιστημονικά πεδία, αλλά αποτελούν ένα διεπιστημονικό πεδίο ή, πολύ περισσότερο, όπως η ίδια αναφέρει, μια μετα-επιστήμη της γνώσης.

Τα γνωστικά αντικείμενα έτσι που προκηρύχτηκαν στη βάση αυτής της προοπτικής (η κοινωνιολογία και η ψυχολογία στις ποικίλες τους επιστημονικές εκφάνσεις, η γνωσιακή επιστήμη, η ιστορία, η γλωσσολογία, η λογοτεχνία, η φιλοσοφία, οι θετικές επιστήμες, αλλά και τα εικαστικά, το θέατρο, η μουσική, τα πολυμέσα σε διάλογο με τα πεδία των κοινωνικών επιστημών) συνυποδηλώνουν ότι η εκπαίδευση δεν είναι απλώς ένας επιστημονικός κλάδος αλλά ένα διεπιστημονικό εγχείρημα.

Έτσι, χάρη στην επιστημονικά θεμελιωμένη αντίληψή τους για την αξία αυτής της προσέγγισης και στην πίστη τους ότι η εκπαιδευτική πράξη δεν είναι πολιτικά ουδέτερη, συγκροτήθηκε σταδιακά ένα μοντέλο, θα μπορούσαμε να πούμε, παιδαγωγικών τμημάτων που πραγματεύονται το ευρύτερο αντικείμενο της εκπαίδευσης στην αλληλεπίδρασή του με την εκπαιδευτική πράξη. Ένα διεπιστημονικό πεδίο δηλαδή που δεν περιορίζεται σε μια εφαρμοσμένη πράξη κατά βάση α-θεωρητική, υποδεέστερη των επιστημών που παράγουν πρωτογενή γνώση και την αναλύουν θεωρητικά.

Απευθυνόμενος τέλος σε σένα, Θάλεια, εκ μέρους όλων των συναδέλφων, θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μας όχι μόνο γιατί μας παρακίνησες να συμβάλουμε στην προσπάθεια για ένα σχολείο με μετασχηματιστικό ρόλο και προσανατολισμό. Αυτό που νομίζω ότι κυρίως σου χρωστάμε είναι πως δρώντας συλλογικά βρεθήκαμε μπροστά σε προκλήσεις και τολμήσαμε με την επιστημονική μας δραστική παρέμβαση, που για κάποιους/ες εκφράστηκε και ως επιστημονικός ακτιβισμός, να προσπαθήσουμε να συγκροτήσουμε το όραμα του άλλου σχολείου σε μια πιο δίκαιη κοινωνία. Σε ευχαριστώ εκ μέρους όλων από καρδιάς.

ΝΕΛΛΗΣ ΑΣΚΟΥΝΗ

Καθηγήτριας του Τμήματος Εκπαίδευσης
και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του ΕΚΠΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΤΙΜΩΜΕΝΗΣ

Αξιότιμε κύριε Πρύτανη,
Κύριε Κοσμήτορα,
Κύριοι Πρόεδροι,
Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,
Φοιτήτριες και φοιτητές,
Φίλες και φίλοι,

Κατ' αρχάς θέλω να ευχαριστήσω θερμά κι εγώ, με τη σειρά μου, τον κύριο πρύτανη για την πρωτοβουλία και την οργάνωση αυτής της εκδήλωσης, η οποία αποτελεί αναγνώριση όχι μόνο της σημασίας του επιστημονικού έργου της Θάλειας Δραγώνα, αλλά και της ιδιαίτερης συμβολής της στην προβολή, στην εξωστρέφεια και την ενίσχυση του κύρους του πανεπιστημίου μας. Η τιμή στο πρόσωπό της είναι ταυτόχρονα τιμή και για το Τμήμα μας, το Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, στην ανάπτυξη του οποίου το αποτύπωμά της είναι καθοριστικό.

Η Θάλεια Δραγώνα σπούδασε Ψυχολογία στο Pierce College σε μια περίοδο που η Ψυχολογία δεν είχε ακόμη ενταχθεί στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Συμβουλευτική Ψυχολογία στο Ball State University στις ΗΠΑ (Muncie, Indiana) και πήρε το διδακτορικό της δίπλωμα από το Aston University του Birmingham.

Η επαγγελματική της διαδρομή ξεκίνησε ως επιστημονική συνεργάτιδα στο Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), στο Τμήμα Εκπαίδευσης, έναν τομέα στον οποίο δεν συνέχισε τότε, αλλά έμελλε να καθορίσει στη συνέχεια την επιστημονική της διαδρομή. Η πρώτη φάση του επιστημονικού της έργου αφορά κυρίως το πεδίο της ψυχικής υγείας των παιδιών και της οικογένειας, ένα πεδίο όπου μέχρι πρόσφατα, αν όχι ακόμα, τα ταμπού και τα εμπόδια ήταν ισχυρά, και αυτή η φάση χαρακτηρίζεται από τη συμμετοχή της σε φορείς με πρωτοποριακές παρεμβάσεις, όπως η Εταιρεία Κοινωνικής Ψυχιατρικής και Ψυχικής Υγείας, το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί και αργότερα η Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου. Ήδη λοιπόν από την αρχή της επιστημονικής της καριέρας συνεργάστηκε με σημαντικές προσωπικότητες αυτού του χώρου, όπως ο Παναγιώτης Σακελλαρόπουλος, ο Σπύρος Δοξιάδης και ο Γιάννης Τσιάντης, το έργο των οποίων ανέδειξε με έμφαση τη σημασία των κοινωνικών παραμέτρων, αναμορφώνοντας το πεδίο της ψυχοκοινωνικής υγείας στη χώρα μας. Νομίζω ότι στο συγκεκριμένο πλαίσιο ήδη από πολύ νωρίς συγκροτήθηκε ένα βασικό χαρακτηριστικό της επιστημονικής της προσωπικότητας, που είναι η συνάρθρωση της έρευνας με την κοινωνική παρέμβαση, ζήτημα στο οποίο θα επανέλθω στη συνέχεια.

Ξεκίνησε την πανεπιστημιακή της καριέρα το 1985 στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικών και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Στο ΤΕΑΠΗ ήρθε το 1990, τρία χρόνια δηλαδή αφότου το Τμήμα ξεκίνησε να λειτουργεί. Η Θάλεια Δραγώνα υπήρξε ένα από τα πρώτα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος. Ανήκει στην ομάδα εκείνη που έβαλε τις βάσεις για τη συγκρότηση της επιστημονικής του φυσιγνωμίας και την ανάπτυξή του, όχι ως επαγγελματική σχολή, μετεξέλιξη των Παιδαγωγικών Ακαδημιών (θυμίζω ότι τότε, στην αρχική περίοδο λειτουργίας του, λεγόταν Τμήμα Νηπιαγωγών), αλλά ως πανεπιστημιακή μονάδα που καλλιεργεί το δυναμικό διεπιστημονικό πεδίο των Επιστημών της Αγωγής. Αυτόν ακριβώς τον χαρακτήρα δηλώνει και η μετονομασία του το 1997 σε Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία, μετονομασία στην οποία πρωτοστάτησε η Θάλεια Δραγώνα, και την οποία είναι ενδεικτικό ότι ακολούθησαν σχεδόν όλα τα αντίστοιχα Τμήματα στα άλλα πανεπιστήμια της χώρας μας.

Η πορεία της Θάλειας Δραγώνα είναι αλληλένδετη με την ιστορία του ΤΕΑΠΗ και η συμβολή της καθοριστική στη διαμόρφωση του επιστημονικού του προφίλ και του κύρους του. Η συμβολή αυτή έχει πολλές όψεις: Εντοπίζεται στις επιλογές που υποστήριξε σε σχέση με την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, το βασικό δηλαδή αντικείμενο των σπουδών που παρέχουμε. Περνάει επίσης μέσα από τους προσανατολισμούς του διδακτικού και του ερευνητικού της έργου, αλλά και τη δημιουργία αντίστοιχων δομών, όπως είναι το Εργαστήριο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Παιδαγωγικής Παρέμβασης, τη διεύθυνση του οποίου είχε μέχρι την αφυπηρέτησή της. Η συμβολή αυτή όμως αποτυπώνεται κατεξοχήν στη σταθερή και πάντα δυναμική συμμετοχή της στη διοίκηση, τη λειτουργία και τη ζωή του ΤΕΑΠΗ, αλλά και ευρύτερα της κοινότητας του ΕΚΠΑ. Ανέλαβε σημαντικές θέσεις ευθύνης, ήταν για πολλά χρόνια (σχεδόν οκτώ) πρόεδρος ή αναπληρώτρια πρόεδρος, ενώ ολοκλήρωσε και μια τριετή θητεία (2015-2018) ως κοσμητόρισα της Σχολής Επιστημών της Αγωγής. Από όλες αυτές τις θέσεις δούλεψε με την επιμονή και το πάθος που τη διακρίνουν, για τα μικρά και τα μεγάλα ζητήματα, σε περιόδους δύσκολες για το Πανεπιστήμιο, προωθώντας πάντα τη συνεργασία, την εξωστρέφεια και τις καινοτόμες ιδέες.

Πρωτοστάτησε, για παράδειγμα, στη συνεργασία του ΤΕΑΠΗ με το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης για τη δημιουργία ενός από τα πρώτα διατμηματικά μεταπτυχιακά προγράμματα, του προγράμματος «Πολιτική Επιστήμη και Κοινωνιολογία», στη διεύθυνση του οποίου συμμετείχε επί δέκα χρόνια. Ή αντίστοιχα, χάρη στις δικές της προσπάθειες, στήθηκε ήδη από τη δεκαετία του '90 ένα διακρατικό πρόγραμμα ακαδημαϊκής συνεργασίας και ανταλλαγών με το Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου στην Κωνσταντινούπολη, συνεργασία της οποίας η σημασία είναι προφανώς πολύ ευρύτερη από τις ακαδημαϊκές της διαστάσεις. Επίσης ήταν μέλος της Διοικούσας Επιτροπής του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου την περίοδο της ίδρυσής του (1996-2004) συμβάλλοντας ενεργά στη δημιουργία ενός θεσμού ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, που αυξάνει τις δυνατότητες πρόσβασης στη γνώση για ευρύτερες κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες.

Είναι δύσκολο να χωρέσει κανείς στο πλαίσιο μιας αναγκαστικά σύντομης παρουσίασης το πολύπλευρο επιστημονικό της έργο. Το συγγραφικό της έργο είναι

ευρύ (και δεν εννοώ μόνο από ποσοτική άποψη). Προσπαθώντας να αποδώσω το συνεκτικό του νήμα, θα έλεγα ότι εστιάζει στη συνάρθρωση του κοινωνικού με το ψυχολογικό, με κεντρικό πεδίο αναφοράς την κατασκευή και τον σύνθετο χαρακτήρα των κοινωνικών ταυτοτήτων. Σε θεωρητικό επίπεδο η προσέγγισή της συνδέει τα εννοιολογικά εργαλεία της Κοινωνικής Ψυχολογίας με εκείνα της Κοινωνιολογίας, της Κοινωνικής Θεωρίας και των Επιστημών της Αγωγής. Στο έργο της διακρίνονται δύο βασικοί άξονες: ο ένας αφορά την οικογένεια, τις διαδικασίες μετάβασης στη γονική ιδιότητα, την κατασκευή της πατρότητας και της μητρότητας, την ψυχοκοινωνική υγεία και ανάπτυξη των παιδιών. Αναφέρω ενδεικτικά τόσο το πρώτο της βιβλίο, *Γέννηση: Η γυναίκα μπροστά σε μια καινούργια ζωή* (1987), όσο και το επόμενο, *Οδεύοντας προς την πατρότητα*. Και τα δύο μελετούν τις διαδικασίες συγκρότησης της γονικής ιδιότητας, αλλά ιδίως το δεύτερο, το οποίο κυκλοφόρησε στα μέσα της δεκαετίας του '90 εστιάζοντας το ενδιαφέρον στους άνδρες και στην πατρική ταυτότητα, εγκαινιάζει κυριολεκτικά ένα νέο ερευνητικό πεδίο στον ελληνικό χώρο.

Ο δεύτερος άξονας του ερευνητικού και συγγραφικού της έργου αφορά τις ταυτότητες και τις διομαδικές σχέσεις σε συνάρτηση κυρίως με τις εθνοπολιτισμικές διαφορές και το εθνοπολιτισμικό πλαίσιο. Παρόλο που η θεματική της οικογένειας εξακολουθεί να την απασχολεί σε όλη τη διάρκεια της ακαδημαϊκής της πορείας, η εξέλιξη του ερευνητικού της έργου αποτυπώνει μια δημιουργική μετατόπιση προς αυτόν το δεύτερο άξονα, ο οποίος ταυτόχρονα ενσωματώνει το πεδίο της εκπαίδευσης. Οι πιο πρόσφατες δημοσιεύσεις της αφορούν ζητήματα εθνικισμού, ταυτότητας, διομαδικών συγκρούσεων και ρατσισμού, με έμφαση στις διαδικασίες εκπαιδευτικού αποκλεισμού ή, αντίστροφα, εκπαιδευτικής ένταξης μειονοτικών πληθυσμών, κυρίως της μειονότητας της Θράκης. Αναμφίβολα για αυτούς τους νέους προσανατολισμούς καθοριστική υπήρξε η στενή συνεργασία της (μάλλον η κοινή της πορεία) με την Άννα Φραγκουδάκη, μια εμβληματική μορφή των Κοινωνικών Επιστημών, αλλά και του Τμήματός μας. Έργο αναφοράς το «*Τι είν' η πατρίδα μας;*», *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, βιβλίο που επιμελήθηκε από κοινού με την Άννα Φραγκουδάκη, το οποίο ανατέμνει τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα του ελληνικού σχολείου και το περιεχόμενο της εύθραυστης και υποτιμημένης

εθνικής ταυτότητας που αυτό καλλιεργεί. Αντίστοιχα, ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκαν με τίτλο το σύνθημα *Πρόσθεση όχι αφαίρεση, πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση*, παρουσιάζει το μακρόχρονο και πολύπλευρο έργο με στόχο τη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης των παιδιών της μειονότητας στη Θράκη, το οποίο αποτελεί και ένα γενικότερο παράδειγμα παρέμβασης για την εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη μεταναστευτικών και μειονοτικών ομάδων.

Κλείνοντας την αναφορά στο συγγραφικό της έργο, ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει σε εκείνες τις διεθνείς δημοσιεύσεις της οι οποίες προέκυψαν μέσα από μακρόχρονες συνεργασίες στο πλαίσιο ερευνητικών ομάδων με συναδέλφους από άλλες χώρες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι πρόσφατοι συλλογικοί τόμοι *Education as Social Construction* και *Social constructionist practice*, οι οποίοι αποτυπώνουν τη συνεργασία της με τον Kenneth Gergen και την ομάδα του TAOS, ή η εκδοτική σειρά *Social and Historical Studies in Greece and Turkey*, που περιλαμβάνει μια σειρά διεπιστημονικών τόμων στην αγγλική, την ελληνική και την τουρκική γλώσσα και είναι προϊόν μιας ευρύτερης επιστημονικής συνεργασίας ελλήνων και τούρκων κοινωνικών επιστημόνων, στο χτίσιμο της οποίας η συμβολή της Θάλειας Δραγώνα υπήρξε καθοριστική.

Το βασικότερο χαρακτηριστικό του επιστημονικού της προφίλ είναι η σύνθεση θεωρίας και πράξης, η σύζευξη ερευνητικής παραγωγής και κοινωνικής παρέμβασης, μιας παρέμβασης με σαφές πολιτικό πρόσημο. Δεν υπηρετεί μια επιστήμη κοινωνικά ουδέτερη η Θάλεια Δραγώνα. Το έργο της διατρέχει το όραμα ενός σύγχρονου, ανοιχτού και δημιουργικού σχολείου στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής και δικαιότερης κοινωνίας. Αυτό το όραμα προωθεί με συνέπεια, αξιοποιώντας τα επιστημονικά της εργαλεία, σε όλα τα πεδία που παρεμβαίνει.

Το δείχνουν οι ερευνητικές της επιλογές και τα προγράμματα που διηύθυνε,

όπως το μεγάλο πρόγραμμα για τη μειονότητα της Θράκης, η έρευνα-δράση με αντικείμενο τα εθνικά στερεότυπα, που έγινε τη δεκαετία του '90 με μεικτές ομάδες εκπαιδευτικών Ελλήνων και Τούρκων, Ισραηλινών και Παλαιστινίων, οι πιο πρόσφατες παρεμβάσεις της για την εκπαίδευση των Ρομά, ή το «Curing the limbo», ένα πρόγραμμα με αντικείμενο την κοινωνική ένταξη των προσφύγων στην περιοχή της Αθήνας, όλα προγράμματα που δεν περιορίζονται στην κατανόηση των μηχανισμών που παράγουν τις διακρίσεις και τις ανισότητες αλλά παρεμβαίνουν με στόχο την καταπολέμησή τους.

Τον ίδιο προσανατολισμό διακρίνει κανείς και στο εκπαιδευτικό της έργο. Όλα τα χρόνια που ήταν στο πανεπιστήμιο δίδαξε σε σχολές που εκπαιδεύουν εκπαιδευτικούς. Έχοντας ως βασική θέση ότι η στέρεα παιδαγωγική κατάρτιση των μελλοντικών εκπαιδευτικών είναι βασική προϋπόθεση για τη βελτίωση του σχολείου, αγωνίστηκε συστηματικά για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, και πιο ειδικά αυτών της προσχολικής ηλικίας. Η διδασκαλία ήταν, και εξακολουθεί να είναι, μια δραστηριότητα που αγαπά και απολαμβάνει, και επενδύει με θέρμη στη σχέση της με τις φοιτήτριες και τους φοιτητές, προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς, επενδύει άπειρο χρόνο στο να τους καθοδηγήσει στα μονοπάτια της επιστημονικής δουλειάς και να τους μάθει τους κανόνες της επιστημονικής πειθαρχίας. Στα μαθήματά της, υιοθετώντας παιδαγωγικές τεχνικές που ενισχύουν το κίνητρο, τη συμμετοχή και τη βιωματική μάθηση και συνδυάζοντας την επιστημονική αυστηρότητα με την ευχαρίστηση, υπηρέτησε με συνέπεια τον βασικό στόχο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης που είναι η διαμόρφωση σκεπτόμενων και δημιουργικών ανθρώπων με έμπνευση και ικανότητες για έναν καλύτερο κόσμο.

Για την υλοποίηση αυτού του στόχου η Θάλεια Δραγώνα έδωσε μάχες και εκτός πανεπιστημίου, σε ένα άλλο δύσκολο πεδίο, αυτό της πολιτικής. Αναφέρθηκε ήδη η συμμετοχή της με την ιδιότητα της βουλευτού Επικρατείας σε δύο Επιτροπές της Βουλής που αφορούσαν ζητήματα της επιστημονικής της ειδικότητας, την εκπαίδευση, τη νεολαία και τα δικαιώματα (2005-2007), καθώς και η θητεία της λίγο αργότερα (2009-2010) ως Ειδικής Γραμματέα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας. Και σε αυτό το πεδίο, παρά τα εμπόδια που αντιμετώπισε, δούλεψε με πάθος προωθώντας αλλαγές με στόχο ένα δημοκρατικό, συμπεριληπτικό

και ανοιχτό στην κοινωνία σχολείο, ενισχύοντας την ανανέωση των αναλυτικών προγραμμάτων σε κρίσιμα μαθήματα, όπως η ιστορία, ή στηρίζοντας καινοτομίες όπως οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας για τη σχολική ένταξη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων και την άμβλυση της ανισότητας.

Άφησα για το τέλος το πιο κρίσιμο και καθοριστικό κεφάλαιο της επιστημονικής της πορείας, το Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης. Μαζί με την Άννα Φραγκουδάκη καθοδήγησε για περισσότερο από δύο δεκαετίες μια μεγάλη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, ένα έργο ζωής, που συνέβαλε αποφασιστικά στην καταπολέμηση των διακρίσεων εις βάρος της μειονότητας. Πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά και μακρόχρονα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα, στο πλαίσιο του οποίου η Θάλεια Δραγώνα κατάφερε να υλοποιήσει τις θεωρητικές της θέσεις για την εκπαιδευτική ένταξη και τον σεβασμό των «Άλλων», την επιστημονική της αντίληψη για την εκπαίδευση και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, το όραμά της για ένα δημοκρατικό σχολείο σε σύνδεση με την κοινότητα. Το πρόγραμμα αυτό, εκτός από τα εκπαιδευτικά και κοινωνικά του αποτελέσματα, πέτυχε και έναν άλλο «εσωτερικό» στόχο, να κάνει εφικτή τη δημιουργική συνεργασία μιας τεράστιας ομάδας συνεργατών. Στα είκοσι δύο αυτά χρόνια η Θάλεια Δραγώνα μπόρεσε να κάνει πράξη την αντίληψή της για την αξία της συλλογικής δουλειάς, της διεπιστημονικής προσέγγισης και της πολιτικής δέσμευσης στις βασικές αξίες της δημοκρατίας και της ισότητας. Το πρόγραμμα αυτό είναι ένα πετυχημένο παράδειγμα του πώς η επιστημονική γνώση μπορεί να γίνει εργαλείο για την εκπαιδευτική αλλαγή σε ένα ιδιαίτερα δύσκολο και συγκρουσιακό πεδίο.

Όλη η πορεία της Θάλειας Δραγώνα χαρακτηρίζεται από την πεποίθηση ότι μπορούμε, πάντα μέσα από συλλογική δουλειά, να αλλάξουμε την εκπαίδευση, μπορούμε να αλλάξουμε την κοινωνία, ακόμα κι αν οι αλλαγές δεν είναι ούτε άμεσες, ούτε ευθύγραμμες, ούτε πάντα τόσο μεγάλες όσο θα θέλαμε. Αλλά χωρίς την προσπάθεια για μια τέτοια αλλαγή, η επιστήμη δεν έχει νόημα.

Αγαπητή μου Θάλεια, νιώθω εξαιρετικά τυχερή που μοιράστηκα μαζί σου ένα μέρος αυτής της πορείας και σε ευχαριστώ από καρδιάς για όλα όσα με βοήθησες να δω, να μάθω και να κάνω.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Μεγάλη είναι η χαρά και θεωρώ μεγάλη τιμή που συμμετέχω σε αυτήν την εκδήλωση του ΕΚΠΑ προς τιμήν της καθηγήτριας Θάλειας Δραγώνα. Με βαθιά συγκίνηση και με περισσή υπερηφάνεια παρευρίσκομαι σήμερα σε αυτή τη σύναξη γιατί με τη Θάλεια Δραγώνα, με την Άννα Φραγκουδάκη, με την ευρύτερη ομάδα του Προγράμματος Εκπαίδευσης για τα Παιδιά της Μειονότητας μας συνδέει βαθιά φιλία, πολύχρονη συμπόρευση με κοινούς αγώνες, κοινές αγωνίες, όπου σφυρηλατήθηκαν δεσμοί εκτίμησης, κατανόησης και ενσυναίσθησης.

Η έναρξη του προγράμματος μας βρήκε γονείς δύο κοριτσιών, ενός στο γυμνάσιο και ενός στο δημοτικό. Ως γονείς, όπως όλοι οι γονείς, είχαμε την έγνοια για την καλύτερη μόρφωση των παιδιών μας, ταυτόχρονα με την έγνοια και αγωνία για την ορθότητα των επιλογών μας. Οι ίδιοι εμείς κουβαλούσαμε τις ιδιομορφίες της εκπαιδευτικής πολυπλοκότητας της μειονότητας. Εγώ, μειονοτικό δημοτικό, δημόσιο γυμνάσιο-λύκειο και σπουδές Ιατρικής στην Τουρκία, η σύζυγός μου μειονοτικό δημοτικό, γυμνάσιο-λύκειο στην Τουρκία, σπουδές Ψυχολογίας στην Τουρκία, και αρκετά χρόνια ταλαιπωρίας στο ΔΙΚΑΤΣΑ.

Και η κοινωνία της μειονότητας είχε τις αγωνίες της, τους ενδοιασμούς και τις

αναζητήσεις της για την εκπαίδευση, τη μόρφωση των παιδιών της, είχε πολλά ερωτήματα και πολλά αναπάντητα γιατί. Αυτές οι αγωνίες και τα ερωτήματα είχαν γίνει πιο πειστικά με τη θετική αύρα που δημιουργήθηκε μετά το μνημόνιο των τριών αρχηγών στην οικουμενική κυβέρνηση Ξ. Ζολώτα που αφορούσε την άρση των διοικητικών μέτρων ενάντια στη μειονότητα της Θράκης και τη διακήρυξη της ισονομίας-ισοπολιτείας στην περιοχή.

Μια μικρή ιστορική αναδρομή επιγραμματικά. Από το 1923 μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο έγινε μετάβαση από το οθωμανικό καθεστώς της κοινοτικής παιδείας (σχολείο δίπλα στο τζαμί, ο ιμάμης και δάσκαλος του χωριού και της ενορίας) σε μια πιο κοσμική εκπαίδευση υπό την ισχυρή επίδραση των μεταρρυθμίσεων στην Τουρκία (αποδοχή λατινικής αλφαβήτου έναντι της αραβικής, μεταφορά αργίας από την Παρασκευή στην Κυριακή κ.λπ.). Ήταν μια μετάβαση με συγκρούσεις βέβαια, με εντάσεις, με υποστήριξη και παρότρυνση των πλευρών από Ελλάδα και Τουρκία αντίστοιχα, αλλά εξέφραζε, αντανακλούσε μια εσωτερική δυναμική της κοινωνίας που αναζητούσε την ταυτότητά της, τον αυτοπροσδιορισμό της μετά τις εξελίξεις των αρχών του αιώνα στα Βαλκάνια και στην Τουρκία. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, μετά τη λήξη του Εμφυλίου, με την ένταξη στο ΝΑΤΟ, υπεγράφησαν Μορφωτικά Πρωτόκολλα και Πολιτισμικές Συμφωνίες. Τα εκπαιδευτικά τα ανέλαβαν, τα περιέλαβαν οι διπλωμάτες των δύο χωρών, σχημάτισαν τα αναλυτικά προγράμματα των μειονοτικών σχολείων, δύο προγράμματα συγκολλημένα σε ένα χωρίς διασύνδεση, χωρίς λογική και αλληλοδιαπλοκή, αλλά στη βάση διπλωματικών ισορροπιών, αρχών αμοιβαιότητας, ελέγχου και κηδεμονίας των χώρων της εκπαίδευσης εκατέρωθεν.

Ενώ στις αρχές της δεκαετίας του '50 για παραγωγή δασκάλων εστάλησαν παιδιά απόφοιτοι δημοτικού στην Τουρκία στα εξάχρονα διδασκαλεία της εποχής, το 1968 δημιουργήθηκε η Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης (ΕΠΑΘ), όπου εισάγονταν αποκλειστικά απόφοιτοι ιεροσπουδαστηρίων Κομοτηνής και Ξάνθης, και με διετή φοίτηση έγιναν δάσκαλοι των μειονοτικών σχολείων στο τουρκόφωνο πρόγραμμα. Αυτό το πλαίσιο επιγραμματικά είναι το πλαίσιο του μειονοτικού εκπαιδευτικού συστήματος στις αρχές της δεκαετίας του '90.

Με την έναρξη του Προγράμματος Εκπαίδευσης για τα παιδιά της μειονότητας της Θράκης για πρώτη φορά η μειονότητα είχε για συνομιλητή επιστήμονες εκπαιδευτικούς, μια ομάδα ανθρώπων με γνώση, με μεράκι, με ενσυναίσθηση, με ειδικότητες διγλωσσίας, πολυπολιτισμικότητας, που έλεγε: ελάτε να συζητήσουμε χωρίς όρους, χωρίς προαπαιτούμενα, χωρίς υποταγές και περιορισμούς, ανθρώπινα και ειλικρινά το εκπαιδευτικό σου πρόβλημα και να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε. Αυτό συνέβαινε για πρώτη φορά στα πράγματα της μειονότητας και πραγματικά συγκίνησε πολύ κόσμο, ευαισθητοποίησε πολλούς ανθρώπους, μαθητές, γονείς και δασκάλους, και μεγάλα τμήματα της κοινωνίας, άλλαξε προκαταλήψεις και στερεότυπα.

Σε τέτοιες πρωτοβουλίες κριτήριο επιτυχίας είναι η συμμετοχή του κόσμου στον οποίο απευθύνεται και η συμμετοχή του επιστημονικού δυναμικού που θα στελεχώσει και θα υλοποιήσει την πρωτοβουλία. Το Πρόγραμμα αυτό, με προεξάρχουσες την Άννα Φραγκουδάκη, που τιμήσαμε πρόπερσι, και τη Θάλεια Δραγώνα, που τιμάμε τώρα, πέτυχε αυτά τα ζητούμενα. Γι' αυτό έχω χαρακτηρίσει αρκετές φορές αυτή την πρωτοβουλία ως ένα ορόσημο, ως ένα millennium για την περιοχή μας, για τα εκπαιδευτικά ζητήματα της μειονότητας.

Για όσους βλέπουν από μακριά, για όσους δεν έχουν βιώσει μειονοτικοί ή μειονεκτικοί, μπορεί όλο αυτό να είναι μια ωραία προσπάθεια, κάτι εξωτικό, κάτι εξαντρίκ. Για εμάς, που διάγουμε τον βίο τον μειονοτικό, που εγκαταβιώνουμε εκεί, σημαίνουν πολλά. Για να γίνουν όλα αυτά χρειάζεται αγάπη για τον άνθρωπο, γνώση και συναίσθημα, ενσυναίσθηση και επιστημοσύνη, πείσμα και σύγκρουση, και μεράκι. Νομίζω είναι μια σοβαρή παρακαταθήκη, μια συμβολή στην επιστήμη της εκπαίδευσης, της κοινωνιολογίας, στην πολυπολιτισμική πραγματικότητα της εποχής μας.

Κλείνοντας την παρέμβασή μου θέλω να αναφερθώ στα παρακάτω. Για να αποδώσουν τέτοιες πρωτοβουλίες, για να μετατραπούν σε έργα, πράξεις και αποτελέσματα, αυτές οι επεξεργασίες χρειάζονται και πολιτική βούληση από τους κυβερνώντες. Στη βιωματική μου σχέση με το Πρόγραμμα υπήρξα γονιός και βουλευτής (1996-2000) και (2015-2019), την τελευταία θητεία κυβερνητικός βουλευτής. Έζησα και τη στήριξη στο Πρόγραμμα και την υπονόμευσή του.

Τις αντιδράσεις, τις τρικλοποδιές, τον πόλεμο και τις προσπάθειες ευνουχισμού του Προγράμματος. Για να γυρίσει ο ήλιος θέλει δουλειά πολλή, ιδίως σε τέτοια ζητήματα. Την τετραετία 2015-2019 ως κυβέρνηση επιχειρήσαμε να συστήσουμε τα δίγλωσσα νηπιαγωγεία, δεν καταφέραμε όμως να τα θεσμοθετήσουμε. Επιχειρήσαμε το Πανεπιστημιακό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης μειονοτικής κατεύθυνσης, βάλτωσε. Δάσκαλοι από τη μειονότητα, απόφοιτοι Παιδαγωγικών Σχολών ημεδαπής διδάσκουν στα δημόσια δημοτικά αλλά δεν μπορούν να διδάξουν στα μειονοτικά δημοτικά κ.ο.κ. Αυτά αυτοκριτικά.

Θάλεια μου, Άννα μου, οι μαθήτρες και μαθητές που πέρασαν από τα χέρια σας σεμνά σας φιλούν το χέρι. Ξέρετε το χειροφίλημα σε μας δεν είναι ένδειξη υποταγής και δουλείας αλλά ένδειξη αγάπης και σεβασμού, Να 'στε καλά. Παράκληση-παραίνηση προς τις νεότερες. Χρειαζόμαστε καινούργιες Άννες και Θάλειες.

JIM CUMMINS

Professor Emeritus at the Ontario Institute for Studies
in Education of the University of Toronto, Canada

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Γεια σας. Ονομάζομαι Jim Cummins και είμαι Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Τορόντο στον Καναδά.

Με τιμά πολύ που είμαι σήμερα εδώ και που έχω την ευκαιρία να πω λίγα λόγια για την εστιασμένη στην κοινότητα έρευνα, το Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των Παιδιών της Μουσουλμανικής Μειονότητας στη Θράκη, το οποίο διηύθυνε η Καθηγήτρια Θάλεια Δραγώνα μαζί με την Καθηγήτρια Άννα Φραγκουδάκη τα τελευταία 25 χρόνια. Οι επιπτώσεις αυτής της έρευνας είναι τεράστιες τόσο για την Ελλάδα όσο και διεθνώς.

Είχα την ευκαιρία να συμμετάσχω σε συνέδρια εστιασμένα στο πρόγραμμα και να επισκεφτώ την Κομοτηνή όπου έμαθα δυο σημαντικά πράγματα. Όταν η κοινωνική επιθετικότητα, η καχυποψία και ο ρατσισμός γίνεται μέρος της εκπαίδευσης, τα αποτελέσματα είναι καταστροφικά για τα παιδιά. Το σχολείο, αντί να διευρύνει, περιορίζει τις προοπτικές τους. Έμαθα όμως και κάτι άλλο, ότι η κοινωνία και η εκπαίδευση μπορούν να αλλάξουν. Στα είκοσι και πλέον χρόνια, το πρόγραμμα έφερε σημαντικές κοινωνικές, εκπαιδευτικές και ψυχολογικές αλλαγές που μεταμόρφωσαν τις ζωές παιδιών και κοινοτήτων. Οι μακρόπνοες και διαγενεακές επιπτώσεις αυτής της δουλειάς συνεχίζουν, και πολλά παιδιά που παλιότερα βίωσαν τις σχολικές

και κοινωνικές αλλαγές χρόνια πριν σήμερα είναι εκπαιδευτικοί αυτών των σχολείων.

Σημαντικές είναι επίσης οι συνέπειες στην αντίληψη των πανεπιστημιακών ερευνητών για τον ρόλο τους. Ποια επιστημολογία ορίζει την έρευνα που κάνουμε; Δεν είναι αρκετό ούτε υπερασπίσιμο ο ερευνητής, σε συνθήκες κοινωνικής σύγκρουσης, απλώς να τεκμηριώνει διαδικασίες αποδυνάμωσης. Πολύ πιο παραγωγική είναι η υιοθέτηση ενός κοινωνικού και διανοητικού ακτιβισμού, να συνεργαστούμε με τους εκπαιδευτικούς και τις κοινότητες με στόχο την κοινωνική αλλαγή, και στη συνέχεια να τεκμηριώσουμε τις επιπτώσεις. Αυτό ακριβώς έκανε αυτό το Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση των Παιδιών της Μειονότητας στη Θράκη.

Το πρόγραμμα υιοθετεί και εικονογραφεί τη θεωρητική έννοια της ενδυνάμωσης –τη συνεργατική δημιουργία δύναμης– πιο ξεκάθαρα από κάθε άλλη αντίστοιχη πρωτοβουλία που έχω συναντήσει στην 50ετή ερευνητική μου δουλειά.

Θάλεια, το όραμα που συνεισέφερες σε αυτό το πρόγραμμα και ο τρόπος που εσύ και οι συνάδελφοί σου αντιμετωπίσατε τις προκλήσεις άλλαξαν τη ζωή αναρίθμητων ανθρώπων της γενιάς τους και μελλοντικών γενεών στη Θράκη. Προσέφερες όμως και ένα πρότυπο διανοητικού ακτιβισμού και επιστημονικής αυστηρότητας που έχει εμπνεύσει εμένα αλλά και άλλους ερευνητές στον κόσμο.

Σε ευχαριστώ, Thank you!

KENNETH GERGEN

Senior Research Professor of Social Psychology,
Swarthmore College, Pennsylvania, USA

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Αποτελεί μεγάλη τιμή για μένα να είμαι σήμερα εδώ στην εκδήλωση προς τιμήν της Θάλειας Δραγώνα.

Τη γνωρίζω σχεδόν 30 χρόνια και θαυμάζω τη δουλειά της, την οποία χαρακτηρίζει επιστημονική αριστεία και πολιτικό πάθος. Ευτύχησα να συνδιαλεγόμαστε τόσο σε επαγγελματικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο.

Ζούμε, βλέπετε, σ' έναν επαγγελματικό μικρόκοσμο όπου μαθαίνουμε τους κανόνες, τον τρόπο να προσεγγίζουμε τα πράγματα, τις μεθόδους ανέλιξης και πώς να τις εφαρμόζουμε. Ωστόσο, πότε πότε αναρωτιόμαστε αν δεν υπάρχει κάτι πέρα απ' αυτόν τον μικρόκοσμο. Και καθώς κάνουμε αυτή τη σκέψη, κάποιοι κάποτε δραπετεύουν. Αυτό έκανε η Θάλεια Δραγώνα.

Πιστεύω ότι έχει πλήρη συνείδηση πόσο διαβρωτική ισχύ έχουν οι διαφορές στον κόσμο ετούτο. Διαφορές θρησκευτικές, διαφορές στις εθνικές ταυτότητες και στις εθνοτικές παραδόσεις, στις πολιτικές επιλογές, στις σεξουαλικές προτιμήσεις, διαφορές ταξικές, φυλετικές κ.ά. Όλες αυτές οι διαφορές γεννούν αλλοτρίωση, ανταγωνισμό και αλληλοκαταστροφή. Έχει άρα μεγάλη σημασία να στρατευτεί κανείς σ' έναν κόσμο αλλαγής. Σε αυτή την αλλαγή αφιέρωσε η Θάλεια μεγάλο μέρος της καριέρας της: από τη συμπερίληψη των μειονοτήτων έως τη συνεργασία, τον

διάλογο, τη διαμεσολάβηση, τους τρόπους να δουλεύουμε μαζί. Το «μαζί» είναι το σπουδαιότερο! Η Θάλεια το βλέπει σαν πολιτικό ακτιβισμό, και θεωρώ ότι είναι ένας θαυμάσιος προσανατολισμός. Θέλω να πιστεύω ότι αυτόν υιοθέτησε όταν βρέθηκε στο κοινοβούλιο και στην κυβέρνηση.

Πρέπει όμως να υπογραμμίσω στη δουλειά της και κάτι άλλο, πιο ριζοσπαστικό.

Είμαστε προϊόντα μιας επιστημονικής παράδοσης όπου το μέλημά μας είναι να κρατάμε έναν καθρέφτη στη φύση και το είδωλο να είναι αμερόληπτο. Και αν μπορούσαμε να το αποδείξουμε με τη γνώση που θα παράγουμε, ίσως προκύψει η αντίστοιχη δράση.

Όμως τις τελευταίες δεκαετίες ξέρουμε πια ότι δεν υπάρχει αμερόληπτη αναπαράσταση του κόσμου από τον τρόπο που τον περιγράφουμε έως τις μεθόδους που χρησιμοποιούμε. Πάντα υπάρχουν πολιτικές και πολιτισμικές επιρροές.

Και πόσο σπάνια παράγουμε κάτι. Δημοσιεύουμε βέβαια βιβλία, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, αλλά ποιος τα διαβάζει και τα αξιοποιεί; Αυτό που έκανε με τη δουλειά της η Θάλεια είναι να παρεμβαίνει συμβάλλοντας στην αλλαγή του παραδείγματος, στην αλλαγή του τρόπου που βλέπουμε και πράττουμε. Η παρέμβαση για έναν καλύτερο κόσμο είναι νομίζω το μέλλον των κοινωνικών επιστημών. Γιατί ζούμε σε έναν κόσμο ραγδαίων αλλαγών, όπου η πρόβλεψη είναι πολύ δύσκολη και οι κίνδυνοι πολύ μεγάλοι. Άρα, έχουμε απόλυτη ανάγκη για μια κοινωνική επιστήμη με κίνητρο την από κοινού δημιουργία του μέλλοντος

Έτσι βλέπω τη δουλειά της Θάλειας, ως αχτίδα αισιοδοξίας σε αυτή την κατεύθυνση. Παραμένει ένα λαμπερό αστέρι. Τη θαυμάζω και ελπίζω να συνεχίσει να συμπορεύομαι μαζί της.

MARY KALANTZIS

Professor, College of Education,
University of Illinois at Urbana Champaign, USA

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

Όταν ένα πανεπιστήμιο, σημαντικό όσο το Αθηνών, τιμά ένα μέλος του, δίνεται άμεσα η εντύπωση ότι οφείλεις να μιλήσεις για τα ακαδημαϊκά του επιτεύγματα. Κάτι τέτοιο, βέβαια, θα μου ήταν εύκολο διότι η καθηγήτρια Θάλεια Δραγώνα έχει κοντά στα εκατό επιστημονικά βιβλία και άρθρα, ελληνικά-αγγλικά-γαλλικά, πάνω σε δύσκολα σύγχρονα εκπαιδευτικά και κοινωνικά θέματα: εθνική ταυτότητα και εθνοκεντρισμός, μειονότητες, στήριξη των κοινοτήτων Ρομά, κάλυψη αναγκών των προσφύγων, μητρότητα και πατρότητα, στήριξη της οικογένειας και πολλά άλλα.

Τα σημαντικά επιστημονικά της επιτεύγματα αποτελούν τη βάση για κάτι που έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Πρόκειται για τον κοινωνικό της ρόλο μέσα από τις πολλές της παρεμβάσεις. Προσεγγίζει την κοινωνική ψυχολογία από την οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Δηλαδή, το νόημα κατασκευάζεται από την κοινωνική δράση από τα κάτω, οριζόντια, αλλά και από τα πάνω μέσω ηγετικών ρόλων. Μέσα από αυτή την προσέγγιση ο πανεπιστημιακός καθίσταται δημιουργός κοινωνικών παρεμβάσεων αντί να προβαίνει σε «αμερόληπτη» παρατήρηση ή «αντικειμενική ερμηνεία».

Μέσα απ' αυτό τον δρόμο μια σπουδαία επιστήμων έγινε Κοσμήτορας της Σχολής της αλλά και μέλος του Ελληνικού Κοινοβουλίου και Ειδική Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας.

Είναι ο λόγος που επέτρεψε στον εαυτό της να δεχτεί, ως δημόσια διανοούμενη, οξεία επίθεση, διότι ανέδειξε επώδυνες αλήθειες. Διότι τα θέματα που κινητοποίησαν την ακαδημαϊκή της δουλειά της είναι επίμαχα στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, όπως η οικοδόμηση του έθνους, οι ταυτότητες, η κοινωνική συμπερίληψη, η δικαιοσύνη, και ο κοινός μας ανθρωπισμός. Γι' αυτό και η δουλειά της υπήρξε τόσο αναγκαία αλλά και τόσο επιδραστική.

Δανείζομαι τα λόγια ενός συνεργάτη της, ικανά να εκφράσουν τις επενδύσεις όλης της ζωής της: «Αγάπα τη ροή», λέει, «Εμπιστεύσου τη ροή και ακολούθησέ την ανεξάρτητα από πού ξεκινάς και πού καταλήγεις. Σχέδια, χάρτες, πυξίδες είναι απλά εργαλεία. Δεν είναι αυτοσκοπός. Είναι η ροή που με βοήθησε σε αυτό το ταξίδι. Και το ταξίδι συνεχίζεται...».

Όπως αυτός ο συνεργάτης έτσι και εμείς κάναμε αυτό το ταξίδι μαζί με την καθηγήτρια Θάλεια Δραγώνα. Μάθαμε από τη βαθυστόχαστη και ακτιβιστική ροή, που διαπνέεται από ακλόνητο επαγγελματισμό, πάθος και πίστη στη συνεργασία. Πράγματι έχει με κάθε τρόπο υπάρξει μια ξεχωριστή και αποτελεσματική κοινωνική επιστήμων. Η σκέψη μας και ο κοινωνικός μας κόσμος εμπλουτίστηκαν. Είναι κέρδος για το πανεπιστήμιο και τη χώρα.

Χαίρε, Θάλεια Δραγώνα!

ΘΑΛΕΙΑΣ ΔΡΑΓΩΝΑ

Ομότιμης Καθηγήτριας
της Σχολής Επιστημών της Αγωγής του ΕΚΠΑ

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΗ

Κύριε Πρύτανη,
Κύριε Κοσμήτορα,
Κύριοι Πρόεδροι των δύο Τμημάτων,
Φίλες και φίλοι,

Αρχίζω εκφράζοντας τις ευχαριστίες μου στον Πρύτανη Θάνο Δημόπουλο για την πρωτοβουλία του να οργανώσει την αποψινή εκδήλωση. Εξίσου εκφράζω ευχαριστίες στη Σχολή Επιστημών της Αγωγής, και ιδιαίτερα στο Τμήμα μου, με το οποίο με συνέδεσαν δεσμοί ακατάλυτοι στα 29 χρόνια που το έζησα, και στις φοιτήτριες και τους φοιτητές που δίδαξα και με δίδαξαν. Θέλω να καταθέσω εξ αρχής ότι όλα αυτά τα κολακευτικά που ακούσατε για το πρόσωπό μου δεν μου ανήκουν εξολοκλήρου. Όλα όσα έκανα στη ζωή μου είναι προϊόν συλλογικής δουλειάς, τα έκανα μαζί με ανεκτίμητους συνεργάτες, με καλούς συναδέλφους, με τους αφανείς ήρωες που στήριζαν διοικητικά επί τόσα χρόνια το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης των Παιδιών της Μειονότητας στη Θράκη, με την ξεχωριστή Γραμματεία του Τμήματός μας. Όλοι είμαστε μέρος μιας λειτουργικής ομάδας.

Κάθε σταθμός αναπόφευκτα προκαλεί απολογιστική διάθεση. Η ζωή μας τελικά δεν είναι άλλο από το αποτέλεσμα των συγκυριών και των συναντήσεων που μας διαμορφώνουν και μας καθορίζουν.

Και αν γυρίσω πολύ πίσω, η πρώτη καθοριστική εμπειρία, πέρα βέβαια από την οικογένεια, ήταν το σχολείο μου – η Σχολή Αηδονοπούλου. Τις παιδαγωγικές αρχές που ενέπνεαν τη λειτουργία του τις εισήγαγε η μεγάλη παιδαγωγός Ειρήνη Παϊδούση, εμπνευσμένη από τον Δελμούζο, τον Τριανταφυλλίδη, τον Dewey, τη Μοντεσσόρι, αρχές που είναι ακόμη πρωτοπόρες. Πώς να μαθαίνουν τα παιδιά πράττοντας, πώς να γίνονται πολίτες μέσα από την εμπειρία συμμετοχής στη μαθητική κοινότητα, πώς να απελευθερώνεται η αυτενέργεια, πώς να ασκείται η κλίση του καθενός και πώς να ξεπηδήσει η δημιουργικότητα που αναμφισβήτητα κάθε παιδί διαθέτει, πώς να γίνουν οι τέχνες αναπόσπαστο στοιχείο της μάθησης, πώς να αξιοποιηθεί η συνδιδασκαλία, και πολλά άλλα. Σε αυτό το εκπαιδευτικό κλίμα έζησα την περιπέτεια της γνώσης ως απόλαυση, και έμαθα ότι η ομάδα παράγει πολύ πλουσιότερο έργο από ό,τι ο καθένας μοναχός του. Υπήρξε μεγάλο προνόμιο λοιπόν που βρέθηκα σε παιδαγωγικό τμήμα σαν το δικό μας, το οποίο εκπαιδεύει εκπαιδευτικούς με αυτές ακριβώς τις παιδαγωγικές αρχές.

Η σχέση μου με την Ψυχολογία ξεκινάει στις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν το επιστημονικό αυτό αντικείμενο ήταν ανύπαρκτο στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μόλις το 1986 η Ψυχολογία γίνεται αντικείμενο Πανεπιστημιακού Τμήματος, αυτού της Κρήτης. Η καθυστέρηση να αποκτήσει η Ψυχολογία επιστημονική και θεσμική οντότητα έχει πολλαπλά αίτια. Ανακινούσε αντιστάσεις θεσμών και ατόμων, συνειδητές και ασυνείδητες, απέναντι στον φόβο ότι η Ψυχολογία ενδέχεται να ανατρέψει θεμελιακές παραδοχές για τη γενικότερη θεώρηση του κόσμου και της κοινωνίας. Αντιστάσεις που ενδεχομένως οφείλονταν στο ότι η ελληνική κοινωνία δεν είχε ακόμη αποκοπεί από τη μαγική σκέψη, όπως καταγράφεται στις εθνολογικές έρευνες, όπου το κακό έρχεται απ' έξω και τα άτομα είναι αμέτοχα θύματα. Η, ακόμη, αντιστάσεις απέναντι σε μια νεωτερική ερμηνεία του ψυχισμού και της συμπεριφοράς που θα αμφισβητούσε θρησκευτικούς ή άλλους φονταμενταλισμούς. Και αναμφίβολα δεν είναι τυχαίο ότι οι πρώτες προϋποθέσεις για έναν διάλογο που θα διαμόρφωνε το κατοπινό πεδίο της Ψυχολογίας τίθενται μετά τη Μεταπολίτευση, δηλαδή όταν ξεκινάει μια συστηματική διαδικασία εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού των θεσμών.

Μεγάλο ρόλο διαδραμάτισε τη δεκαετία του '70 η κινητοποίηση του ΣΕΨ, του Συλλόγου Ελλήνων Ψυχολόγων, στην εγκαθίδρυση της Ψυχολογίας και συγκεκριμένα στον ρόλο του επαγγέλματος του ψυχολόγου. Εκείνη την εποχή συνδικαλιζόμαστε στον ΣΕΨ, που αποτελείται από μια χούφτα ψυχολόγων. Με πιέσεις δικές μας ψηφίζεται το 1979, επί υπουργίας του οραματιστή Σπύρου Δοξιάδη, ο νόμος που ρυθμίζει τα της άσκησης του επαγγέλματος. Μετά από αυτό οι εξελίξεις στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας στην Ελλάδα είναι ραγδαίες.

Δεν είναι όμως μόνο οι περιπέτειες της εγκαθίδρυσης της Ψυχολογίας στην Ελλάδα που καθορίζουν την επιστημονική μου ζωή. Είναι και αυτό καθαυτό το αντικείμενο της Κοινωνικής Ψυχολογίας των αρχών του '70. Κυριαρχεί το θετικιστικό παράδειγμα που υιοθέτησε η Ψυχολογία από τις θετικές επιστήμες δηλαδή χειρισμός μεταβλητών στο πειραματικό εργαστήριο και η αναζήτηση καθολικών νόμων που βασίζονται σε παρατηρήσιμα φαινόμενα. Έμφαση δίνεται στην ατομικότητα ή, στην καλύτερη περίπτωση, στους διατομικούς κοινωνιοψυχολογικούς μηχανισμούς, σε βάρος της μελέτης φαινομένων που κινούνται στη σφαίρα των διομαδικών σχέσεων ή της ιδεολογίας· μια Κοινωνική Ψυχολογία χωρίς την κοινωνική της συνιστώσα, έξω από το πολιτισμικό συγκείμενο, οδηγούμενη σε επιστημολογικά, θεωρητικά και μεθοδολογικά αδιέξοδα.

Σε αυτό το στερητικό, λίγο πολύ, κλίμα αποκτώ τις πρώτες μου γνώσεις. Είμαι όμως τυχερή διότι τα χρόνια εκείνα συναντώ τους Γιώργο και Βάσω Βασιλείου και το ΑΚΜΑ, το Αθηναϊκό Κέντρο Μελέτης του Ανθρώπου. Εκεί φυσάει ένας άλλος άνεμος. Νέα ρεύματα της ψυχολογικής σκέψης και μια ακτιβιστική κατεύθυνση. Εισάγομαι στη συστημική σκέψη ως εργαλείο θέασης του κόσμου και γνωρίζω από κοντά, ή μέσα από το έργο τους, θεωρητικούς όπως τον Gregory Bateson, τον Paul Watzlawick, τον Fritjof

Capra, καθώς και εμβληματικούς συστημικούς θεραπευτές οικογένειας όπως τη Virginia Satir, τον Salvador Minuchin, την Peggy Papp και πολλούς άλλους. Με κερδίζει η θέση ότι δεν υπάρχει νόημα έξω από το μεγαλύτερο ζωντανό σύστημα, έξω από την αλληλεπίδραση και τη συνεξάρτηση σε ένα πολύπλοκο δίκτυο αέναων σχέσεων, σε ένα δίκτυο της ζωής. Ότι τα ζωντανά συστήματα έχουν τη δυνατότητα να αυτοοργανώνονται, να αυτοανανεώνονται, να υπερβαίνουν τον εαυτό τους, να μετασχηματίζονται, να αποκτούν νέες μορφές, να συνεξελίσσονται. Άρα η μεγάλη δύναμη της διεργασίας της ζωής δεν είναι η προσαρμογή αλλά η δημιουργικότητα. Εκεί πρωτοακούω και το όνομα του Kenneth Gergen, με τον οποίον αργότερα συνδέομαι στενά και εντάσσομαι στο TAOS Institute που εκείνος ίδρυσε για την υποστήριξη και διάδοση εννοιών και πρακτικών που αφορμώνται από τη θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Αυτές οι ιδέες με επηρεάζουν βαθιά και κλονίζουν αυτά που έγραφαν τότε τα συμβατικά εγχειρίδια Κοινωνικής Ψυχολογίας. Στο ΑΚΜΑ οφείλω πολλά. Κράτησα έκτοτε το μεγάλο μου ενδιαφέρον για τη συστημική σκέψη και τη δυναμική των οικογενειακών σχέσεων. Όλα μου τα πανεπιστημιακά χρόνια δίδαξα μαθήματα για την οικογένεια.

Την περίοδο εκείνη τελειώνω τη διδακτορική μου διατριβή για τη δύναμη που έχει το συγκεκριμένο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο στη διαμόρφωση της αυτοεικόνας των προεφήβων. Ο δρόμος αυτός με οδήγησε στο αντικείμενο της κατασκευής των κοινωνικών ταυτοτήτων που παρέμεινε στο επίκεντρο του επιστημονικού μου ενδιαφέροντος. Η Κοινωνική Ψυχολογία έχει αρχίσει να αλλάζει. Το άταρκες υποκείμενο, ο εαυτός που διαχωρίζεται από τον άλλον, τίθενται σε επερώτηση. Η κοινωνική ευημερία δεν μπορεί να στηρίζεται σε έναν περιχαρακωμένο ατομικισμό. Υψώνονται φωνές για ριζική επανεξέταση του τρόπου που κατανοούμε το άτομο ενταγμένο στις σχέσεις και τους κόσμους όπου ανήκει. Παράλληλα ανοίγεται μια εποχή διασταυρώσεων, έξω από τον κλάδο της Ψυχολογίας αυτόν καθαυτόν, με την Ανθρωπολογία και την Κοινωνιολογία, επιστήμες από τις οποίες η Ψυχολογία είχε απομακρυνθεί και αναπόφευκτα συρρικνωθεί.

Αυτές οι ιδέες και ο ακτιβισμός για έναν διαφορετικό κόσμο που τις εμπνύχωνε βρήκαν σε μένα διέξοδο στο πανεπιστήμιο, στις σχέσεις με τα παιδιά, με τους συναδέλφους, με το κοινωνικό περιβάλλον μέσα και έξω από το ακαδημαϊκό

πλαίσιο. Η πανεπιστημιακή μου εμπειρία ξεκινάει από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στον Τομέα Ψυχολογίας της Σχολής Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας. Εκεί ανακαλύπτω τη μαγεία της διδασκαλίας, τη δύναμη να διακινήσεις τους νέους, τη δημιουργικότητα στο να στήσεις μαζί με άλλους κάτι καινούργιο – μια και ο Τομέας Ψυχολογίας ήταν στα πρώτα του βήματα. Εκεί γνωρίζω και την Άννα Φραγκουδάκη, με την οποία βρισκόμαστε στο ίδιο Τμήμα, και αυτή η συνάντηση με διαμορφώνει καθοριστικά.

Την ίδια εποχή δουλεύω παράλληλα στο Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί, που διευθύνει ο Σπύρος Δοξιάδης, και ξεκινάω μια έρευνα για τη μετάβαση στη μητρότητα. Η μετάβαση στη γονική ιδιότητα είναι το πρώτο συστηματικό ερευνητικό μου ενδιαφέρον. Είναι η εποχή που συζητούνται διεθνώς, κυρίως από φεμινίστριες ψυχολόγους, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της μητρότητας, η υποστήριξη που δέχεται η μητέρα, η παροχή των μαιευτικών υπηρεσιών, η ιατρικοποίηση του τοκετού, ο ρόλος του πατέρα, ο θηλασμός, η επιλόχεια κατάθλιψη. Οι ίδιες οι γυναίκες κινητοποιούνται για αλλαγές του μαιευτικού συστήματος. Η μετάβαση στην πατρότητα αποτελεί, λίγο αργότερα, αντικείμενο μιας καινούργιας μου έρευνας. Προφανώς, οι ταυτότητες, γυναικείες και ανδρικές, έχουν και εδώ ένα μεγάλο μερίδιο. Οφείλω πολλά στον Σπύρο Δοξιάδη και στην πρωτοπόρα σκέψη του γύρω από αυτά τα θέματα καθώς και για την πόρτα που μου άνοιξε προς τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας. Δούλεψα ως έκτακτη σύμβουλος του Οργανισμού για κάποια χρόνια και αυτό οδήγησε στη συμμετοχή μου σε μια διεθνή διαχρονική μελέτη γύρω από την εγκυμοσύνη και την παιδική ηλικία.

Ξεκινώ παράλληλα συνεργασία με την Εταιρεία Κοινωνικής Ψυχιατρικής του Τάκη Σακελλαρόπουλου και την Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου του Γιάννη Τσιάντη. Αυτό που με κινητοποιεί είναι η γιγάντια πρόκληση της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης μέσα από τις αρχές της Κοινωνικής Ψυχιατρικής και κυρίως την κοινωνική ένταξη στην κοινότητα των ψυχικά νοσούντων. Δεν ήξερα τότε ότι θα ξανασυναντούσα αργότερα το διακύβευμα της κοινωνικής ένταξης ομάδων που βρίσκονται στο περιθώριο, επιδίωξη που με απορρόφησε σε τόσο μεγάλο βαθμό. Από τη συνεργασία μου με τους Σακελλαρόπουλο και Τσιάντη ξεκινάει και ένας καινούργιος δρόμος – αυτός της εξοικείωσης με την

ψυχαναλυτική σκέψη και των ψυχοδυναμικών εννοιών ως ερμηνευτικό κλειδί για την ερμηνεία των συλλογικών φαινομένων. Με τον Γιάννη Τσιάντη και συνεργάτες από την Ελλάδα και το εξωτερικό, συντονίζουμε μια διεθνή διαχρονική μελέτη με αντικείμενο την προαγωγή της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών μέσω των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας περίθαλψης. Είναι φανερό από όλα όσα ακούσατε ότι αυτό που με διακινεί πέρα από την έρευνα αυτή καθαυτή είναι η χρήση της ως εργαλείο κοινωνικής παρέμβασης, πιστεύοντας ακράδαντα ότι κάθε σύστημα (άτομα, ομάδες, θεσμοί) έχει τη δυνατότητα να μετασχηματίζεται και να υπερβαίνει τον εαυτό του.

Μετά από πέντε χρόνια στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων εκλέγομαι στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία στο ΕΚΠΑ, μια νέα πρόκληση διότι το Τμήμα βρίσκεται σε φάση διαμόρφωσης. Σταδιακά συγκροτείται μια ενδιαφέρουσα ομάδα συναδέλφων που δουλεύει συνεργατικά, κατασκευάζει συναινέσεις, και επενδύει θετικά στον διάλογο θεωρίας και πράξης. Είναι σίγουρο ότι η αρμονική συνεργασία δεν επιτελείται χωρίς κόπο, αλλά πρόκειται για έναν κόπο που ανταμείβει δίχως τέλος.

Το ΤΕΑΠΗ παίζει ένα καθοριστικό ρόλο στην επιστημονική μου εξέλιξη και μου προσφέρει την ευκαιρία για τη δημιουργία σχέσεων ζωής. Η κοινωνιοψυχολογική μου ματιά συναντά την εκπαίδευση και τις κοινωνικές ανισότητες. Στο επιστημονικό μου ενδιαφέρον για τις ταυτότητες προστίθεται η διερεύνηση της εθνικής ταυτότητας, και μαζί με μια ομάδα πολλών συνεργατών μελέταμε τον εθνοκεντρισμό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Και λίγα χρόνια αργότερα ξεκινάει η μεγάλη περιπέτεια της ζωής μου, που είναι η παρέμβαση στη μειονότητα της Θράκης με στόχο τη βελτίωση της εκπαίδευσης, την κατάκτηση της ελληνομάθειας, και την κοινωνική ένταξη των παιδιών της μειονότητας. Ήδη ακούσατε πολλές αναφορές σε αυτό. Το έργο είναι πολύπλοκο, δύσκολο, απαιτητικό και με μεγάλη πολιτική φόρτιση. Παρεμβαίνουμε διεπιστημονικά και συστημικά: από τη δημιουργία εκπαιδευτικών υλικών στην εκπαιδευτική διαδικασία, στην κοινότητα και όλους όσους την απαρτίζουν. Ξέρουμε ότι αλλαγές σε ένα επίπεδο είναι αναγκαστικά συνδεδεμένες με αλλαγές στα υπόλοιπα. Στήνουμε μαζί με την Άννα Φραγκουδάκη, την Αλεξάνδρα Ανδρούσου και τη Νέλλη Ασκούνη μια μεγάλη επιστημονική ομάδα συναδέλφων

από το Τμήμα και από πολλά άλλα τμήματα της χώρας, μαζί με εκπαιδευτικούς της πράξης και μαζί με μέλη της μειονότητας, και σχεδιάζουμε και εφαρμόζουμε για 22 ολόκληρα χρόνια μια πολύπλευρη εκπαιδευτική και κοινωνική παρέμβαση που έφερε αξιοσημείωτα αποτελέσματα και έδειξε ότι μπορούμε να οικοδομήσουμε έναν σχεσιακά πιο βιώσιμο κόσμο. Επικύρωσε με τον πιο εμφατικό τρόπο ότι μόνο μέσα από κοινή δέσμευση και δράση από κάτω προς τα πάνω, αλλά και από πάνω προς τα κάτω, και μέσα από τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων, μπορούμε να συν-δημιουργήσουμε και να ανταποκριθούμε στις προκλήσεις, να αλλάξουμε εμείς οι ίδιοι, αλλά και να αντλήσουμε δημιουργική απόλαυση. Η παρέμβαση στη Θράκη συμπύκνωσε όλους τους θεωρητικούς μου προβληματισμούς και όλα τα όνειρά μου για έναν καλύτερο κόσμο. Ξέρω ότι τίποτα από αυτά δεν θα είχα καταφέρει, αλλά ούτε καν επιδιώξει μόνη μου. Έχω ένα μεγάλο χρέος απέναντι σε όλες και όλους με τους οποίους συμπορευτήκαμε.

Το ενδιαφέρον μου για κοινωνικές ομάδες που δεν απολαμβάνουν τα ίδια κοινωνικά αγαθά με τους υπόλοιπους, που βρίσκονται αποκλεισμένες στο περιθώριο, και για την ανάγκη συμπερίληψής τους υπήρξε πάντα στο κέντρο της προσπάθειάς μου. Έτσι, μέσα από διάφορες θέσεις εργάστηκα για την ένταξη των προσφύγων, για τη βελτίωση των εκπαιδευτικών δεικτών των παιδιών Ρομά, και τώρα για την εισαγωγή των αρχών της ανθρωπιστικής δράσης στα προγράμματα σπουδών αφρικανικών πανεπιστημίων.

Αγάπησα πολύ το Πανεπιστήμιο, αισθάνθηκα ότι ανήκω σε μια ευρύτερη ομάδα, και σε έναν μεγαλύτερο σκοπό. Κλέβω μια παραπομπή σε κάτι που διάβασα πρόσφατα: «Το κάθε πράγμα στον κόσμο ετούτο αξίζει τόσο όσο το αγάπησες». Μου είναι δύσκολο να σταματήσω να εργάζομαι για τα αντικείμενα που με παθιάζουν, να απομακρυνθώ από την επιστήμη, και να παραιτηθώ από τη διδασκαλία, γι' αυτό και ελπίζω να έχω τη φυσική δύναμη να συνεχίζω και να απολαμβάνω τη συνεργασία των συναδέλφων.

Ευχαριστώ και πάλι τους διοργανωτές και όλους όσους είστε σήμερα εδώ για να μοιραστείτε τη χαρά μου.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΤΕΛΕΤΗΣ

